

**İbn Hazm'ın Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer (Müdâvâtü'n-Nüfûs)
İsimli Eserinde İlim ve İlim Sâhipleri**
Knowledge and Scholars in Ibn Hazm's a Kitâb al-Ahlaq
wa al-Siyar (Mudavaat al-Nufus)

Muhammet Ali TEKİN

Öğretim Görevlisi Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Lecturer Dr., Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of Theology.

Tekirdag / TURKEY

muhammetalitekin@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6823-790X

DOI: [10.5281/zenodo.3710814](https://doi.org/10.5281/zenodo.3710814)

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07 Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Mart / March 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: TEKİN, M A. (2020). İbn Hazm'ın Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer (Müdâvâtü'n-Nüfûs) İsimli Eserinde İlim ve İlim Sâhipleri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (Mart 2020): 139-166.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevusbd@gmail.com>

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Hayatının geç döneminde ve yaşadığı bir sıkıntı sonrası yazdığı tahmin edilen ve farklı isimlerle de bilinen *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer (Müdâvâtü'n-Nüfûs)*'da İbn Hazm (v. 456/1064), insanın en önemli amacının kaygılardan kurtulmak olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre insan, aşırı arzu ve beklentilerden uzak durmaya çalışmalıdır; yoksa farklı kaygılar onu kuşatacaktır. Böyle olunca da insan, kaygılarından kurtulmak için çabalayacaktır. Örneğin bu durumda insan, ilmi câhil kalmak kaygısından kurtulmak için talep edecektir. Hâlbuki İbn Hazm'a göre insanın dünyada tek gayesi; âhirette kurtuluşunu sağlayacak amelleri Allah rızası için yerine getirmek olmalıdır. İlim de insan için bunu sağlamadıkça onun çeşitli kaygılarını gidermeyecek, ona faydalı olmayacak ve onun mutlu olmasına da katkıda bulunmayacaktır. O halde ilim, kendisini talep eden insan için âhirette kurtuluşuna sebep olacak sâlih bir amele vesile olmalıdır. Yoksa insan zulüm, korkaklık ve câhillik ekseninde hayatını sürdürecektir; dolayısıyla da yalan ve hatta küfrün etkisi altına girecektir. İbn Hazm, açıkça; “insanın hayrı öğrenmesi/öğretmesi ve onunla amel etmesi farzdır” diyerek ilmi paylaşmanın gerekliliğine ve ilim-amel ilişkisine dikkat çekmiştir. O, ilim sahiplerinin, ilimlerini aktarırken usul ve üslûba dikkat etmeleri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre ilim sahibi insan, içerisinde yaşadığı toplumla olan ilişkilerinde de oldukça dikkatli olmalıdır. Biz de bu çalışmamızda söz konusu eseri ciddi bir okuma ve incelemeye tabi tutarak İslâm ilim geleneğinde önemli bir yeri olan İbn Hazm'ın ilim ve âlimlere dair kanaatlerini daha çok kendi sözleri üzerinden ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, Müdâvâtü'n-Nüfûs*, ilim, âlimler.

Abstract

Ibn Hazm (d. 456/1064) in *Kitâb al-Ahlaq wa al-Siyar (Mudavaat al-Nufus)*, which is estimated to be written in the late period of his life and after a hardship, and is also known by different names, emphasizes that the most important purpose of man is to get rid of worry. According to him, one should try to avoid excessive desires and expectations; otherwise different worries will encompass him. As such, one will try to get rid of their worry. For example, in this case, the human will demand the science to get rid of the

worry of being ignorant. However, according to Ibn Hazm, one's only purpose in the world is must be to process the deeds that will ensure his salvation in the hereafter for the sake of Allah. Unless science provides this for human beings, it will not be able to address his various worries, it will not be beneficial to him and it will not contribute to his happiness. Therefore, knowledge should conduce to good deeds which cause salvation in the hereafter, for the person who demands it. Otherwise, people will continue their lives in the axis of cruelty, cowardice and ignorance; therefore, it will be under the influence of lies and even infidelity. Ibn Hazm, pointed out the necessity of sharing knowledge and the relationship between knowledge and deed, clearly; by saying "it is obligatory for a person to learn / teach good deeds and act with it". He strongly emphasized that the scholars should pay attention to the method and style while transferring their knowledge. According to him, the scholar should be very careful in his relations with the society he lives in.

Key Words: Ibn Hazm, Kitâb al-Ahlaq wa al-Siyar (Mudavaat al-Nufus), knowledge.

Giriş

İbn Hazm'ın kaleme aldığı¹ ve daha çok *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer* (*Müdüvâtü'n-Nüfûs*)² ismiyle bilinen eserin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte, eserde başından sonuna kadar olgun insanlara yaraşır bir üslup kulla-

¹ Eserin İbn Hazm'a aidiyeti hususunda şüpheye yer olmadığına dair bk. Kutluer, İlhan, "Müdüvâtü'n-nüfûs", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 461; Ayrıca bk. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer ev Risâle fi Müdüvâtü'n-Nüfûs ve Tehzîbi'l-Ahlâk ve'z-Zühhd fi'r-Rezâil*, Thk. İkâ Riyâd, Beyrût-Lübân, 2007, 46-48.

² Eserin, 'Ahlâk ve's-Siyer', 'el-Ahlâk ve's-Siyer fi Müdüvâtü'n-Nüfûs', 'Fî Ahlâkı'n-Nefs', *Fî Ahlâkı'n-Nefs ve's-Sîreti'l-Fâdile*, 'Kitâbü Ahlâkı'n-Nefs', 'Risâle fi Müdüvâtü'n-Nüfûs ve Tehzîbi'l-Ahlâk ve'z-Zühhd fi'r-Rezâil' gibi isimleri için de bk. Kutluer, "Müdüvâtü'n-nüfûs", *DİA*, XXXI, 461-462. Eserin elimizdeki baskısı da 'Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer ev Risâle fi Müdüvâtü'n-Nüfûs ve Tehzîbi'l-Ahlâk ve'z-Zühhd fi'r-Rezâil' ismi ile neşredilmiştir. İbn Hazm'ın bu eseri dilimize de çevrilmiştir. Bk. *Nefislerin Tedâvisi*, Çeviren: Selahattin Kıp, Kayseri, trs.; *Ahlâk el-Ahlâk ve's-Siyer fi Müdüvâtü'n-Nüfûs*, Çevirenler: Cemaleddin Erdemci, Hasan Hüseyin Bircan, Van, Bilge Adamlar, 2009; *Ahlâk ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*, Çeviren: Mustafa Çağrıncı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012. Makâlemizde tarafımızdan bazı tasarruflarla birlikte çoğunlukla Mustafa Çağrıncı'nın çevirisini esas aldığımızı burada belirtmeliyiz.

nılmış olması,³ müellifin onu, yakalandığı bir hastalık sonrası hayatının geç dönemlerinde yazdığını göstermektedir (Durmuş, 1999: 61).

Yüksek düzeyde bir bilgi birikimi, tecrübe zenginliği ve tefekkür derinliğinin ürünü olduğu hemen her cümlesinde anlaşılan eser, sistematik bir ahlâk kitabı olmaktan çok, bilge bir âlimin ahlâk üzerine yumuşak bir üslûbla⁴ kaleme aldığı sohbet tarzında⁵ bir eserdir (Apaydın, 1999: 39-52). Eserde gayet samimi ve nasihat ağırlıklı bir üslûbun hâkim olduğu görülmektedir.

İbn Hazm, bu eserinin yazılış serüveni hakkında; zaman içerisinde birçok anlamlı bilgiler topladığını, bunu da Allah'ın yardımıyla ve hayatın sıkıntılarını yaşayarak aynı zamanda olaylar üzerine zihin yorarak bu çalışmayı ortaya koyduğunu söylemiştir. O, burada ömrünün çoğunu bu uğurda harcadığını ve hayat tecrübeleri üzerinde düşünüp araştırma yapmayı,⁶ birçoğkla-

³ Çeşitli sayfalarında fark edilen tecrübeli insanlara has üslûba bakılarak bu eseri, bir olgunluk dönemi ürünü saymak gerektiğine dair bir değerlendirme için bk. Kutluer, "Müdâvâtü'n-nüfûs", *DİA*, XXXI,462.

⁴ Bk. Durmuş, "İbn Hazm", *DİA*, XX, 61. Durmuş'un burada İbn Hazm'ın eserlerinde kullandığı üslûba dair şu değerlendirmeleri önemlidir: 'İbn Hazm mensur eserlerinde ilmî ve edebî iki ayrı üslûb kullanmıştır İlmî üslûbu son derece sade ve açıktır. Dile ve konuya hâkimiyeti sayesinde anlatımı oldukça güç olan fıkıh, felefe ve kelim meselelerini bile büyük bir ustalıkla anlatır. Özellikle hilâfla ilgili kitaplarında fikir ayrılıklarına konu olan meselelerde ve cedel mevzularında keskin, sert, ağır ve kışkırtıcı bir üslûb hâkimdir. Bu yüzden "Haccâc'ın kılıcından ve İbn Hazm'ın dilinden Allah'a sığınılır" sözü âlimler arasında yaygınlık kazanmıştır. İbn Hazm'ın bu üslûbunda Endülüs'te kadrinin bilinmemesi, hak ettiğini görmemesi, kitaplarının yakılması, çevresindeki Hıristiyan ve Yahûdîlerin İslâm'a karşı alaycı ve saldırgan bir tutum içinde olmaları, kendine ve bilgisine aşırı derecede güvenmesi gibi sebeplerin etkisi olmuştur. Özellikle hayatının belli bir devresinde mübtelâ olduğu hastalığın da kendisini hırçınlaştırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu hastalığa yakalanmadan önceki eserlerinde oldukça yumuşaktır. Bunun en güzel örneği *Tavku'l-Hamâme*'sidir. Bununla birlikte hastalandıktan sonra kaleme aldığı hilâfla ilgili olmayan *Müdâvâtü'n-Nüfûs* gibi eserlerinde de üslûbu yumuşaktır.'

⁵ Bk, "Ahlakî ve hikemî özdeyişlere sıkça başvurularak tahlil yönteminden uzaklaşmış olsa da eserin bir iç bütünlüğe sahip olduğu görülmektedir" değerlendirmesi için bk. Kutluer, "Müdâvâtü'n-nüfûs", *DİA*, XXXI, 462.

⁶ İbn Hazm bunu, kitabın bazı yerlerinde yeri geldikçe vurgulamıştır. İnsanlar arasında ruh ortaklığının, mal ortaklığından daha çok olduğuna dikkat çektiği bir yerde; "Bu uzun deneyimlerimle ulaştığım bir sonuç olup, onca tecrübelerime rağmen aksi bir sonuca rastlamadım. Bunun sebebini öğrenmek için çok uğraştım ve sonunda bunun beşer tabiatının bir gereği olduğu kanaatine vardım." demiştir. Bk. *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 101. Bir başka yerde o, mesela ölüm

rının elde etmek istediği bütün lezzetlere ve gereksiz mal edinmeye tercih ettiğini ifade etmiştir (İbn Hazm, 2007: 73-74).

İbn Hazm aynı zamanda kitabında, kendisine ait bazı kusurlara değinmiş ve şöyle demiştir:

“Riyâzet yaparak, -Allah kendilerinden razı olsun- peygamberlerin, yeni ve eski filozofların önde gelenlerinin ahlâk ve nefis terbiyesine dair söyledikleri hakkındaki bilgilerimi kullanarak bu kusurlarımı düzeltmeye gayret ettim. Sonunda şanı yüce Allah, yardım ve lütfuyla bunların büyük kısmını telafide bana yardım etti. Eksiksiz bir adalet, nefis terbiyesi ve her çeşit davranışta hakikate bağlılık, ancak kusurları itiraf etmekle gerçekleşir. Bu (tecrübem) inşallah bir gün öğüt isteyen birilerine ders olur.” (İbn Hazm, 2007: 107). İbn Hazm, bu husustaki bütün tecrübe birikimini bu kitapta topladığını; kendisini yorarak ve büyük bir gayretle üzerinde uzun uzun düşünerek elde ettiği bu bilgilerin insanlara ulaşmasını ve yüce Allah’ın dilediği kullarını onlardan yararlandırmasını istediğini söylemiştir (İbn Hazm, 2007: 107).

Dolayısıyla İbn Hazm’a göre ilim sahibi insan, yaşadıkları üzerinde kafa yormalı, gerek fikrî gerek ilmî tecrübeler olarak değerlendirilebilecek yaşanmışlıklarına önem atfetmeli, bunları derlemeli, bir araya getirmeli ve diğer insanların da bunlardan istifade etmesi için çalışmalı, bunları sözlü ya da yazılı olarak paylaşmalıdır. İlim sahiplerinin, kendi hayatlarında edindiği bu türden kişisel tecrübelerinin aktarımına dair çalışmalar, sonraki nesiller için ufuk açıcı mahiyette çalışmalardır. Bu tip bir çalışma, okuyan ve bir şekilde bunlardan haberdar olan kimseye hayatın akışı içinde karşılaşılabileceği birçok hâdise karşısında ne tür ve nasıl bir tavır takınabileceğine yönelik yardımcı olacaktır. Yine ilmin, fikirlerin ve tecrübelerin kendileriyle paylaşıldığı insanlar, hâsıl olanın tahsiline bu sayede gitmekten de kurtulacaklardır. Biz de bu çalışmamızla ilim yolcusu olma gayretiyle yola devam edenler için İslâm ilim geleneğinde adından söz ettiren âlimlerimizden olan İbn Hazm’ın, bu konu-

---

hususunda taaccübünün çok arttığı ve bunun uzun bir süre devam ettiğinden bahsetmiştir. Bk. a.g.e., 102. İmtihan dünyasında ruhun bedene girmezden önceki durumu hakkında bir meseleye değinirken de yine İbn Hazm; *“Bu konu üzerinde düşündüm. Nihayet izaha gerek kalmayacak derecede açık bir sonuca ulaştım.”* (bk. a.g.e., 103) demiştir.

daki yaşanmışlıklarına, kanaat ve tespitlerine yer vererek katkıda bulunmayı amaçladık.

1. İnsanın Gayesi

İbn Hazm, insanların en önemli hedefine ilişkin olarak; 'İstisnasız bütün insanların güzel bulup peşinden koştuğu tek hedefin ne olduğunu araştırdığını ve onun da sadece "Kaygı ve korkudan kurtulmak" olduğunu' iddia etmiştir (İbn Hazm, 2007: 76). İbn Hazm burada, insanların farklı kaygılarından ve bunlardan kurtulma yollarından bahsederek "insanların, yaptıkları her harekette, sadece ve mutlaka kaygı ve korkudan kurtulmayı umduklarını" ifade etmiştir (İbn Hazm, 2007: 76).

İbn Hazm, çok önem attığı yukarıdaki tespiti öncesinde şu hakikate dikkat çekmiştir:

"Bütün olayların mahiyetini iyice incelersen, sonunda dünyadaki her şeyin bozulup dağıldığını görürsün ve bütün dünya hallerinin anlamını yitirmesi sebebiyle, düşüncenin son noktasında, nihâî hakikatin sadece âhiret(te kurtuluş) için çalışmak (العَمَلُ لِلْآخِرَةِ) olduğunu anlarsın. Çünkü gerçekleştirdiğin her gayenin/hedefin sonunda hüüzün vardır; zira nihâyetinde ya sen onu terk edeceksin ya da o seni. Bu iki durumdan birinin gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Sadece şânı yüce olan Allah'ın rızası için çalışmak bu hükmün dışındadır. Çünkü O'nun rızası için çalışmanın sonunda, hem dünyada hem âhirette sevinç vardır. Dünyadaki sevincin sebebi, çoğu insanın kaygı duyduğu şeyler karşısında senin fazla kaygı duymamandır. Bu bakımdan sen dostundan da düşmanından da avantajlı durumda olursun. Âhiretteki sevincin ise cennette olacaktır." (İbn Hazm, 2007: 75-76)

İbn Hazm, kaygılardan kurtulmanın yolunu araştırmaya başladığını ve "âlimiyle -câhiliyle, iyisiyle- kötüsüyle bütün insanların üzerinde ittifak ettikleri bu hedefe ulaşmanın yolunun, ahiret (kurtuluşu) için gereken amelleri işlemek sûretiyle Allah'a yönelmekten başka bir şey olmadığını" söylemiştir (İbn Hazm, 2007: 78).

Amele vurgu yaparak Allah'a yönelmenin esaslı bir gaye olduğuna dikkat çeken İbn Hazm, konunun devamında insanların, gayelerine ulaşma yolunda bazı olumsuzluklarla, ârızalarla karşı karşıya gelebilme gerçeğini dile getirmiş ve 'âhiret(te kurtuluş) için çalışma (العَمَلُ لِلْآخِرَةِ)' hakikatine dikkat çekerek: "Ben âhiret(te kurtuluş) için çalışma'yı her türlü kusurdan sâlim olma, her türlü

kederden ve tam manasıyla da kaygıdan kurtulmaya götürücü olarak buldum” demıştır (İbn Hazm, 2007: 79).

İbn Hazm, daha sonra ahiret(te kurtuluş) için çalışan kimsenin, gayesine ulaşmak için yürüdüğü yolunda çeşitli imtihanlara tabi tutulacağını, fakat bu kimsenin bütün kaygılardan uzak ve aynı zamanda mutlu olabileceğini dile getirerek aynı zamanda şu tespitite bulunmuştur: “*Sen de bilesin ki (insan için kendisinden) istenen (bir tek hedef) vardır. O da kaygıdan kurtulmak! Bunun da bir tek yolu vardır. O da Allah Teâlâ'nın (rızası) için amel etmek! Bunun dışındakiler ise haktan ayrılmak/yanılgı ve ahmaklıktır, budalalıktır.*” (İbn Hazm, 2007: 79-80). İbn Hazm, bir başka yerde de âhirette amel terazisinde ağır gelmesi arzulanana hiçbir işin -az da olsa- bir an önce yapılmasının ihmal edilmemesini, çünkü bu az işlerin, bir araya geldiğinde kişinin ateşe atılmasına sebep olacak kadar çok sayıdaki günah yükünden onu kurtaracağını ifâde etmiştir (İbn Hazm, 2007: 98).

İbn Hazm, insanların farklı farklı gayelerinden ve bu gayelerin ne tür kaygılardan kurtulmaya matuf olduğundan örnekler verirken; “*İlme tâlip olanların gayesi ise câhil kalma kaygısından kurtulmaktır*” iddiasını ortaya atmıştır.⁷ Ona göre bütün rezilliklerin temeli; zulüm, câhillik (الجهل), korkaklık ve cimriliktir (İbn Hazm, 2007: 145). Onun bir başka yerde: “*Hırs tamahtan (tama'), tamah hasetten, haset açgözlülüğten, açgözlülük ise zulüm, cimrilik ve câhillikten doğar*” (İbn Hazm, 2007: 145) şeklinde yaptığı tespitleriyle de cehâleti, cimrilik ve zulümle bir değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

İbn Hazm, cehâletin, zulüm ve korkaklıkla birlikte yalana sebep olduğunu söylemiş ve yalanın da küfürle olan ilişkisini; “*Yalandan daha çirkin bir şey yoktur. Küfrün (Allah'ı inkâr etmenin) bile bir tür olarak içinde yer aldığı bir kötülük (yalan) hakkında başka ne diyebilirsin ki? Çünkü her küfür bir yalandır... Yalan da zulüm, korkaklık ve câhillikten doğar.*” sözleriyle ortaya koymuştur (İbn Hazm, 2007: 146).

⁷ İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 78. İbn Hazm câhililik ve câhiller ile ilgili olarak; “*Câhilliğin başka bir zararı olmasa, sadece câhil olanın âlimlere haset etmesi ve kendisi gibi câhillere özenmesinin bile câhillikten sakınmak için yeterli bir sebep sayılacağını, câhilliğin ise dünya ve âhirette ortaya çıkaracağı daha nice kötülüklerinin olduğunu*” söylemiştir. Bk. *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 87.

İbn Hazm, insanın ana hedefi olarak tespit ettiği kaygılardan kurtulmak meselesinin derinlemesine tahlili açısından her türlü zilletin ve kaygının aslına; “..Aşırı arzu ve beklenti (tamahkârlık), bütün bayağılıkların ve kaygıların temelidir. Bu, kötü ve çirkin bir huydur. Zıddı ise ruh temizliğidir (nezâhetü'n-nefs). Bu da cesaret, cömertlik, adâlet ve zihinsel kavrayıştan meydana gelen üstün bir sıfattır.” ifâdeleriyle dikkat çekmiştir (İbn Hazm, 2007: 132-133).

İbn Hazm'ın yukarıda yer verdiğimiz ifâdelerinden anladığımız; insanın, aşırı arzu ve beklentilerden uzak durmaya çalışacağı; yoksa farklı kaygıların onu kuşatacağıdır. Kaygılarından kurtulmak isteyen insan, ilmi, câhil kalmak kaygısından kurtulmak için talep eder. Câhilliğin ise insan için bu dünyada ve âhirette çok ağır sonuçları olacak kötülöklere sebebiyet vereceği âşikardır. Hâlbuki ona göre, insanın dünyada tek gayesi; âhirette kurtuluşunu sağlayacak amelleri Allah'ın rızası için işlemek olmalıdır. İlim de insan için bunu sağlamadıkça insanın -başta câhil kalma korku ve kaygısı olmak üzere- çeşitli kaygılarını gidermeyecek, ona faydalı olmayacak ve onun mutlu olmasına da katkıda bulunmayacaktır. O halde ilim, kendisini talep eden insan için âhirette kendisinin kurtuluşuna sebep olacak sâlih bir amele vesile olmalıdır. Yoksa insan zulüm, korkaklık ve câhillik ekseninde hayatını sürdürecektir; dolayısıyla da yalan ve hatta küfrün etkisi altına girecektir. Zaten İbn Hazm, bir başka yerde açıkça; “insanın hayrı öğretmesi ve onunla amel etmesi farzdır” (İbn Hazm, 2007: 195-196) diyerek ayrıca ilim-amel ilişkisine dikkat çekecektir.

2. İlimin Faydası, Fazileti ve İlim Sahipleri

İbn Hazm, ilmin hiçbir üstün yanı olmadığı farz edilse dahi, sadece câhillerin, insanı yüceltip saygıyla karşılamaları bile ilim tahsil etmenin gerekliliği için yeterli bir sebep olduğuna dikkat çekmiştir. Kaldı ki ona göre ilmin dünyada ve âhirette sağlayacağı nice üstünlükleri vardır (İbn Hazm, 2007: 87). O, câhilliğin başka bir zararı olmasa, sadece câhil olanın, âlimleri kıskanmasının ve kendisi gibi câhillere özenmesinin⁸ bile câhillikten sakınmak için yeterli sebep sayılacağını; câhilliğin ise dünya ve âhirette ortaya çıkaracağı daha nice

⁸ Burada elimizdeki baskıda çeviriye de esas alınan ibare نُظَرَاءُ يَغِيظُ şeklindedir. Fakat burada ‘bir başka nüshada’ kaydıyla düşünülen dipnotta ise ibare يَغِيظُهُ نُظَرَاءُ verilmiştir. Bu durumda çeviri ‘kendisi gibi cahillerin kendisine özenmesi’ şeklinde olacaktır. Bk. İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 87.

kötülüklerin olduğunu dile getirmiştir (İbn Hazm, 2007: 87). İnsanın kusurlarına değindiği bir yerde İbn Hazm, bu kusurların başı olarak akli kıt ve câhil olmayı göstermiş ve sadece akıllı insanın, kendi kusurlarının farkına varıp onların üstesinden gelebileceğini ve onlardan kurtulmak için çaba gösterebileceğini söylemiştir.⁹

İbn Hazm, ilmin faydası ile ilgili olarak; *“İlmin ve ilmî meşguliyetin, ilim yolcusunu lüzumsuz vesveselerden, insana sadece üzüntü veren boş kuruntulardan ve can sıkıcı fikirlerden uzak tutmaktan başka faydası olmasa, sadece bunların bile ilme yönelmeyi gerektiren çok önemli sebepler olduğunu”* söylemiştir (İbn Hazm, 2007: 87). O, zayıf ruhlu yöneticilerin (ضعفاء الملوك), ilmî faaliyetler ve yukarıda sayılan ilmin faydası sadedindeki güzel hasletler yerine satranç, tavlâ, şarap, mûsikî, av partisi ve daha başka lüzumsuz işlerle uğraştıkları gerçeğine değinmiştir. Oysa ona göre bu sayılanlar, yapanlarına en küçük bir fayda sağlamayacağı gibi bu kimselerin dünya ve âhîret hayatlarına zarar olarak geri dönecektir (İbn Hazm, 2007: 87-88).

İbn Hazm’ın, ilmin fazileti ve faydası noktasında serdettiği şu ifadeleri de oldukça önemlidir:

“Âlim olan kimse, ilimle meşgul olurken (في مرور ساعاته) ilmin, kendisini câhillerin tasallutuna uğrama zilletinden nasıl kurtardığını; yine hakikatlerin kendisine gizli kalmasından duyduğu üzüntüden ve başkalarına kapalı olan gerçeklerin saklı yüzlerini kendisine açmasının hasretini çekmekten onun sayesinde nasıl kurtulduğunu iyice düşünürse, şâni yüce olan Allah’a daha çok hamdeder, sahip olduğu bilgilerden dolayı daha çok mutlu olur ve yeni bilgiler edinmeye daha çok arzu duyar.” (İbn Hazm, 2007: 88). Dolayısıyla ona göre ilim; insanı câhillerin tasallutu karşısında zillete düşmekten koruyan bir vasfa sahiptir. Yine onun, ilmi, insanın hakikat yolculuğundaki işlevselliğinin önemine atfla; sahibini Allah’a hamdettiren, yeni ve daha başka bilgiler edinmeye arzu uyandıran ve sahibinin mutluluğuna vesile olan bir nimet olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

⁹ İbn Hazm, burada ahmak kimseyi de kendi kusurlarının farkına bile varamayan kimse olarak niteler. Bunun sebebini de onun ya bilgisinin, ayırt etme yeteneğinin kıt ve düşüncesinin zayıf oluşu veya kusurlarını meziyet sayması olarak açıklamıştır. Bk. İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 145.

İbn Hazm, insanın faziletli olmasında ve erdemli bir hayat sürmesinde ilmin katkısına değinmiştir: Ona göre ilim sahibi kimse faziletlerin güzelliğini, faziletsizliğin de çirkinliğini bilir ve fırsatını buldukça o, buna göre davranır. İlim sahibi olan kimse, insanların iyilikleri övdüğünü duydukça ona benzer işlere ilgi gösterir; kötülüklerin yerildiğini duydukça ondan da nefret eder (İbn Hazm, 2007: 92). Yine ona göre bütün faziletlerde ilmin mutlaka bir payı, yine bütün faziletsizliklerde (rezilliklerde) bilgisizliğin (cehâletin) bir payı vardır (İbn Hazm, 2007: 92-93).

İbn Hazm, muhatabına/okuyucuya: “Malda, yaşantıda ve sağlıkta senden aşağı durumda olana bak; dinde, ilimde ve fazilette ise senden yukarıda olana bak!” (İbn Hazm, 2007: 89) derken de ilim-fazilet ilişkisine dikkat çekmiştir. O, ‘fazîlet’ kavramını ifrat ve tefritin ortası olarak açıklamıştır. Ona göre her iki uç da kötüdür, ikisinin orta noktasında bulunan fazilet ise övgüye değer bir tutumdur...¹⁰ İbn Hazm’ın, bu sözlerinden önce faziletlerin ne olduğuna yönelik olarak; bilgisi olmayan kimsenin itimad etmesi gerekenlerin; bütün faziletleri¹¹ ihtivâ etmeleri dolayısıyla Allah Teâlâ ve Rasûlü’nün emrettikleri olduğuna dikkat çekmektedir.¹²

Erdemli bir hayat sürmede ilmin çok önemli bir payı olmakla birlikte bunun tek başına yeterli olmadığını kabul eden İbn Hazm’ın, aynı zamanda fazileti, Allah’ın bir lütfu olarak da değerlendirdiği, onun şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

¹⁰ الفضيلة وسيطة بين الإفراط والتفريط، فكل الطرفين مذموم، والفضيلة بينهما محمودة. İbn Hazm, Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 176.

¹¹ İbn Hazm, faziletlere ve rezâlet işlere/rezîletlere dair bir başka yerde şunları söyler: “Bütün fazîletler dört temele dayanır, bunlar adalet, fehm (anlama-kavrama yeteneği, akıl), cesaret ve cömertliktir. Aynı şekilde bütün rezilliklerin temeli dördtür, bunlar da yukarıda zikrettiklerimizin zıttı olup zulüm, câhillik/bilgisizlik (الجهل), korkaklık ve cimrilikten ibarettir.” Bk. Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 145. Yine ona göre kanaat, cömertlik ve adâletten oluşan bir fazilettir. Hırs (ihtirâs) tamahtan (tama'), tamah hasetten, haset açgözlülüğten, açgözlülük ise zulüm, cimrilik ve câhillikten/bilgisizlikten (الجهل) doğar. Bk. a. mlf., a.g.e., Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 145. Burada da İbn Hazm’ın, cehl/cehâleti; açgözlülük, haset, tamahkârlık ve hırsın temeli olarak gördüğünü anlıyoruz.

¹² من جهل معرفة الفضائل، فليعتمد على ما أمره الله والرسول صلى الله عليه وسلم فإنه يحتمل على جميع الفضائل، İbn Hazm, Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 176.

“Halk yığınları arasında -az sayıda da olsa- öyle kimseler gördüm ki bunlar, kendini beğenmiş âlimleri ve filozofları dahi geride bırakacak derecede makul, dengeli ve tertemiz ahlâkî bir hayat yaşıyorlar. Yine nice ilimler tahsil etmiş, peygamberlerin (selam olsun onlara) kitaplarını (عهود الأنبياء) ve bilge insanların vasiyetlerini (وصايا الحكماء) öğrenmiş nice insanlar tanıdım ki, en kötü ahlaklı olanlar bile kirli bir hayat sürdürmek hususunda, iç ve dış bozukluğu konusunda onlardan daha kötü olamaz. Üstelik bu tiplerin sayısı da hayli fazladır. Sonuçta anladım ki faziletli ve faziletsiz olmak/erdemli bir hayata sahip olmak ya da olmamak, Allah’tan gelen bir lütuf veya mahrumiyettir.”¹³

İbn Hazm’a göre ilim tahsil etmeyenler arasında, gerçekten temiz tabiatlı, üstün mizaçlı olanlar, faziletli davranışlarda bulunabilir. Bu ise yalnızca peygamberlere ait bir mertebedir. Zira Yüce Allah onlara, insanların öğren-diklerinin de ötesinde, bütün iyilikleri öğretmiştir (İbn Hazm, 2007: 92-93).

İnsan için mutlak ilmin, vahiy ile gelebileceğini düşündüğünü anladığımız İbn Hazm’ın, beşer arasında tahsili mümkün olan ilmi, vahiyle söz konusu olan ilimden ayırt etmiş olduğunu anlamaktayız. Bunu, yukarıda verdiğimiz ilmi, din ve faziletin yanında zikrettiği son ifadelerinden de anlayabiliriz. Bilginin insanı cehâletten kurtarabileceğini ama mutlak manada faziletli yapamayacağını dile getirdiğine şahit olmaktayız. O, mutedil bir şekilde erdemli bir hayat sürmenin, aynı zamanda vahye muhatap olmakla ve Allah Rasûlü’nün hadislerine/sünnetine tabi olmakla ancak mümkün olacağı görüşündedir. Bir başka ifadeyle ilim insanının erdemli hayatı sürebilmesinin yolu ancak; sahip olduğu bilgisinin yanında Kur’ân ve sünnet ilmiyle Allah ve Rasûlü’nün emir ve yasaklarına riâyet etmesi şeklinde mümkün olacaktır.

İbn Hazm: “Malda, yaşantıda ve sağlıkta senden aşağı durumda olana bak; dinde, ilimde ve fazilette ise senden yukarıda olana bak!” (İbn Hazm, 2007: 89) diyerek; insanın, kendisinden daha fazla ilim sahibi olanlara dikkat etmesini, onları izlemesini öğütlemiştir. O, âlimlerin değerine atfen; mal, şöhret ve bunlara sahip olan kimseler ile ilim ve ilim sahipleri arasındaki farkı şu şekilde ifade etmiştir: “İlmin ve dünyaya karşı zâhidâne davranmanın üstünlüğü şundan belli ki; Allah ikisini de ehil ve layık olanına veriyor. Buna karşılık mal ve şöhret gibi dünyevî

¹³ فعلمت أنها مواهب و حرمان من الله تعالى، İbn Hazm, Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 93.

şeylerin değersiz olduğu da şuradan belli ki, çoğunlukla bunlar ehil olmayan ve hakını veremeyen kimselerin eline düşmektedir." (İbn Hazm, 2007: 92).

Burada kanaatimizce İbn Hazm, 'dünyevî şeylerin değersiz olmasını', ilim gibi bir değerün üstünlüğü karşısındaki durumu açısından değerlendirilmektedir. Yani bir nevi, ilme ve ilim sahiplerine kıyasla yapılan tespit olmaktadır. Örneğin Hz Peygamber'in (s): '*Salih mal, salih kimse için ne iyidir/güzeldir*' hadisinden (Cilânî, 2009: 1/342) anladığımız kadarıyla bir mal, mutlak manada iyidir ya da kötüdür ve kesinlikle değerlidir veya değersizdir gibi değerlendirilemez. Yine bir malın hayırlı olup olmaması, sahibinin onunla olan ilişkisine bağlıdır. Malın sahibi, söz konusu malı helalinden kazanmışsa ve helâl yolda harcıyor, mal üzerindeki mükellefiyetlerini yerine getiriyorsa bu mal, sahibi için hayırdır ve sâlih/helal olarak kullanılmaya elverişlidir. İlim için de bu böyledir. Allah'ın rızasını gözeterek ve âhiretteki kurtuluşu elde etmek niyetiyle sahip olunmak istenen ilim, sahibi için hayırlıdır ve ona hem bu dünyada hem de âhirette faydalı olacaktır.

İlmin fazileti karşısında ilim sahibi kimsenin oldukça dikkatli olması açısından İbn Hazm, onun gururlanmasına sebep olabilecek aklını, görüşlerini ve amelini gündeme getirerek (İbn Hazm, 2007: 157) bunlarla da gururlanılmaması gerektiğine dair tespitlerde bulunmuştur. Daha sonra sözü ilimle gururlanmaya getirmiş ve şöyle demiştir: "*Eğer gururlanmana sebep ilminse, bilesin ki bu, sana ait bir meziyet değil, Allah'ın bir lütfudur. Sana onu, yüce Rabbin vermiştir. Öyleyse buna Allah'ın gazabını gerektirecek davranışlarla karşılık verme! Bakarsın Allah seni öyle bir hastalığa müptelâ eder ki, bu hastalık, bildiğin ve ezberlediğin her şeyi unutturur.*" (İbn Hazm, 2007: 157-158) İbn Hazm, bir âlimin başına gelen bu türden bir hadiseyi anlattıktan sonra kendisinin de bir hastalığa yakalandığından bahisle: "...daha sonra iyileştim ama bu rahatsızlık sırasında, önemsiz bir kısmı dışında zihnimdeki bütün bilgiler silinmişti; ancak yıllar sonra bu bilgileri yeniden elde edebildim." demiştir (İbn Hazm, 2007: 158).

İbn Hazm; "*Kimi ilmiyle böbürlenir ve insanlara tepeden bakar, kimi ameliyle böbürlenir ve üstünlük taslar; kimi başkasına karşı (parlak) görüşleriyle övünür. Kimi böbürlenip kibirlenir. Bazıları sahip olduğu mevki ve yüksek zümreye mensup oluşuyla kibre kapılır*" diyerek kibirlenip böbürlenme sebeplerinden bir kaçını sıralamış; böbürlenmenin gururlanmanın, kişide görünüşte sahibi olduğu bir erdemden ileri gelebileceğine dikkat çekmiştir (İbn Hazm, 2007: 168). Ayrıca

böbürlenmenin bazen o insandaki bir faziletten ileri gelmeyip boş ve anlamsız da olabileceğinden bahisle: “Böbürlenmenin böylesi, bu hususta karşılaşılan en ilginç bir durumdur. Bu, halkımızın “budalalık” (temerrük)¹⁴ dediği şeydir.” demiş ve bunu; “herhangi bir meziyeti olmayanların; ilmi, yiğitliği, yüksek karakteri, üstün asaleti ve kendisini azdıracak kadar malı bulunmayanların tasladığı bir gurur” (İbn Hazm, 2007: 169) olarak görmüştür.

İbn Hazm, ilmin faydası ve faziletinin yanında ilim sahibi insanların örnek alınacak insanlar olduğuna, bu insanların ilimleri sebebiyle kibirlenip gururlanma yoluna gitmemeleri gerektiğine de dikkat çekmiştir. O’na göre ilim, insana Allah tarafından verilmiş bir lütuftur. Dolayısıyla ilim sahipleri, ilimleriyle Allah’ın gazabına sebep olacak kibirlenme, gururlanma gibi davranışlara girmemeli bir başka ifade ile hadlerini bilmelidirler. Ayrıca Allah’ın, insanlara verdiği ilim nimetini onlardan alabileceği gerçeği de akıldan çıkarılmamalı ve bu nimetin O’nun yolunda kullanılması için çaba gösterilmelidir.

3. İlimde Alan Belirlemek

İlim yolcusunun dikkat etmesi gereken önemli bir başka durumdan da bahsetmek yerinde olacaktır. Mutlak ilim sahibi, her şeyi lâyıkıyla bilen, bir tek Allah’tır. İnsan bütün acziyetiyle bu durumda sahili olmayan ilim deryasında bu derin sulara nasıl açılacaktır, bu konuda nasıl bir yol izleyecektir? Ne tür bir ilimle meşgul olacaktır. Bu alanda nasıl bir meşguliyet içerisinde olacaktır?

İbn Hazm’ın şu ifadeleri bu konuda bir fikir vermektedir: “Kapalı ilimler (العلوم الغامضة) güçlü ilaçlara benzer. Güçlü ilaçlar sağlam bedenlere şifâ, zayıf bedenlere zarar verdiği gibi kapalı ilimler de güçlü aklın nüfuz kabiliyetini ve her türlü âfete karşı berraklığını artırır; zayıf aklı ise tehlikeye sokar.” (İbn Hazm, 2007: 88). Burada onun zikrettiği “kapalı ilimler”den maksadı; herkesin anlayamayacağı, ihtisas gerektiren türden ilimler olmalıdır. İnsanın ilimler karşısında kapasitesinin farkında olması ve bu konuda kaldıramayacağı bir yükün altına girmeme-

¹⁴ Burada çeviri de “temerrük” olarak verilmiş kelime elimizdeki eserde التمرُّك olarak verilmiştir. Burada esere talikâta bulunan, başta eserin muhakkikinin olmak üzere başkalarının da farklı okumalarını vermektedir. Bk. İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 169, (dp.1).

si gerektiği; yine onun; “zayıf aklı tehlikeye sokar” ifadesinden gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kişinin aklî kapasitesi iyi ve himmeti âli iken uğraşması gereken ilimlerle alakalı İbn Hazm, “Yüksek bilgileri öğrenmeye muktedir iken basit bilgilerle oyalanan kimse, çok iyi buğday verebilen bir tarlaya darı eken veya çok iyi hurma ve zeytin verebilecek bir tarlaya çalı diken kimse gibi” olduğunu söylemiştir (İbn Hazm, 2007: 88). O, bunu şu şekilde örneklendirmiştir: “Doğal yeteneği -diğer ilimlerden daha önemsiz de olsa- herhangi bir ilme eğilimli olduğu halde onunla değil de başka bir ilimle meşgul olan kimse, İspanya'ya Hindistan cevizi, Hindistan'a zeytin ağacı diken birine benzer ki (bu durumda) hiçbiri ürün vermeyecektir.” (İbn Hazm, 2007: 89). Bundan sonra İbn Hazm: “İlimlerin en saygıya değer olanı seni yaratan -Allah- Teâlâ'ya yakınlaştıran ve O'nun rızasına ulaşmana yardımcı olandır.” (İbn Hazm, 2007: 89) diyerek insan için en değerli ilmin ne olduğu noktasına açıklık getirmiştir.

İnsanın sevdiği, ilgi duyduğu, anlayabildiği ve kavrayabildiği bir ilim dalı ile meşgul olması, onun hem akıl ve ruh sağlığı hem de mutlu bir hayat sürmesi açısından önemlidir. Bu durumda insan, ilgilendiği ilim dalında kendisini yetiştirebilir ve sağlıklı bir üretimde bulunabilir, aynı zamanda bu alanda kendisinden istifade edilen bir ilim insanı olarak toplum içerisinde hak ettiği konumda olabilir. Ama İbn Hazm'ın, insanın her şeyden önce, kendisini yaradanına yaklaştıracak, O'nun rızasına ulaştıracak ilimle meşgul olması ve Allah'ın emrettikleri ve Rasûlullah'ın sünneti ile hem hal olması gerçeğine değinmesi önemlidir. Aslında bu, aynı zamanda ilimden gayenin ne olduğu ve ilimde önceliğin neye verilmesi gerektiği hususlarında İbn Hazm tarafından yapılan esaslı bir dikkat çekıştır.

4. İlmi Aktarmak

İlimle uğraşmak ve ilim sâhibi bir insan olabilmek için çabalamak kadar; sahip olunan ilmin diğer insanlara ulaştırılması, onlarla paylaşılması ve bütün bunların nasıl olacağı da önemlidir. İbn Hazm'a göre ilimde cimrilik yapan¹⁵ malda cimrilik yapandan daha kötüdür. Çünkü malda cimrilik eden biri, elin-

¹⁵ Burada Ebû Hureyre radıyallahu anh'ın, Allah'ın Rasûlü'nden işittiğini söylediği; ‘İlmi bilip de onu aktarmayan kimsenin misâli Allah'ın, kendisine bir mal verip de onu infâk etmeyen kimsedir’ rivâyeti hatırlanabilir. Bk. Züheyr b. Harb, Kitabu'l-İlm, Hadis No: 162.

dekinin eksilmesinden korkmakta; ilimde cimri olan ise vermekle eksilmeyecek ve dağıtmakla kaybetmeyeceği bir değeri esirgemiş olmaktadır (İbn Hazm, 2007: 89).

İnsan için kıymetli olan ilmi aktarmanın bir faydası da kendisine ilim aktarılan şahsın, aktarandan daha anlayışlı olabileceği gerçeğidir. Bu durumda başta ilmi aktaran kişi olmak üzere diğer insanlar tarafından o ilimden istifade edilmesine vesile olunması kıymetlidir. Bu insanların ilimle kazanılması ve ilim dünyasına kazandırılması da üzerinde durulması gereken mühim bir konudur.

İbn Hazm, dostlar ve arkadaşların ancak hilim, cömertlik, sabır, vefâ, anlayış, paylaşma, iffet, tartışma terbiyesi ve bunlara benzer her türlü güzel tavırla kazanılacağını ifade ederken ilmin öğretilmesini (تعليم العلم) de saymıştır (İbn Hazm, 2007: 119). İbn Hazm, faydalı ilmin aktarılmasının, dost kazanmada ve bu sayede oluşan çevrenin müspet manada şekillendirilmesinde etkisinin olduğunu şöyle dile getirmiştir:

“Gök kubbenin altındaki her şey üzerine kafa yordum, onlar hakkında uzun uzun düşündüm. Sonunda şunu anladım ki, dünyadaki canlı ve cansız her bir varlık, güçlü olduğu zaman kendi dışındaki varlık türlerinin sahip olduğu niteliklerden onları ayırıp kendi özelliklerini onlara giydirme (böylece onları kendisine benzetme) eğilimi taşımaktadır. Mesela fazîletli biri ister ki bütün insanlar fazîletli olsun;¹⁶ kusurlu biri de bütün insanların kusurlu olmasını ister. Bir konudan söz eden herkes, ‘Ben şöyle bir iş yapıyorum’ diyerek başkalarını da ona teşvik eder. Keza bir mezhebe mensup olanın bütün insanların kendi mezhebini benimsemelerini istediğini görürsün. Bu durum elementlerde de görülmektedir; Bir element, diğerinden daha güçlü ise onu kendi türüne dönüştürür. Ağaçların oluşumunda, bitkilerin ve ağaçların sudan ve

¹⁶ Şu rivâyet bu hususta dikkat çekicidir: İbn Abbâs’a bir adam hakâret eder. İbn Abbâs da adama şunları söyler: Bende (şu) üç özellik olduğu halde bana hakâret ediyorsun! Ben Allah’ın kitabında bulunan bir âyeti okurum da isterim ki insanların tamamı, benim (o âyete dair) bildiğimi bilsin. Ben Müslüman hâkimlerden bir hâkimin hükmünde âdil davrandığını duyarım da -muhtemel benim ona bir davalık işim de düşmeyecek olduğu halde- bu duruma sevinirim. Yine ben Müslüman beldelerden birine yağmur yağdığını işitirim de -orada bana ait otlayacak bir sürüm de olmadığı halde- buna sevinirim., Bk. el-Bârabenkevi, Muhammed İlyâs, *Şerhu Hayâtî’s-Sahâbe*, I-IV, Dimeşk- Beyrût, 2008, II, 652.

topraktaki rutûbetten beslenmesinde, suyu ve rutûbeti kendi türlerine dönüştürmelerinde de aynı duruma karşılıyorsunuz." (İbn Hazm, 2007: 153).

İlmin diğer insanlara ulaştırılmasında dikkatli olunması da mühim bir meseledir. İbn Hazm'ın bu konudaki tespitleri dikkat çekicidir. O, sıtması ve ateşi olan kimseye bal ve tatlı yedirmek yahut sarılığa yakalandığı için baş ağrısı çeken birine misk ve amber koklatmak nasıl zarar verirse, ehil olmayan kimselerin yanında ilmî konulara girmenin de onları (düzeltmek yerine) bozacağını (نشر العلم عند من ليس من أهله مفسد لهم) söylemiştir (İbn Hazm, 2007: 88).

Eseri notlandıran Abdü'l-Hak et-Türkmânî, İbn Hazm'ın, bu düşünceleri ile ilmi, seçkin ve ayrıcalıklı bir zümreye hasreden Yunan felsefecilerinden aristokrat bir ekolle aynı doğrultuda düşündüğüne dair tenkitlere değinmiş ve bizim de katıldığımız şu cevabı vermiştir:

'..Bu asılsız bir iddiadır. Doğrusu İbn Hazm'ın işaret ettiği, sünnî selefî bir kâideye mebnî, köklü bir İslâmî menhec/yol-yöntemdir. Söz konusu kaide de; öğretimde hikmet yolunu esas almak, tedricilik, muhatapların durumu ve ilmî hitâbın anlaşılmasında, usûlünün ve furûunun kavranabilmesindeki kudretlerinin boyutunu anlamak, dikkate almaktır. Dolayısıyla bu da, felsefecilere göre olan ilmin ayrıcalıklı seçkin bir zümreye ait olduğuna dair inanç ile bir değildir.' Muhakkik, sözlerinin devamında Hz. Ali'nin: "İnsanlara bildiklerini naklediniz. Sizler Allah'ın ve Rasûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?" ve Abdullah b. Mes'ûd'un: "Eğer bir millete (kavm) akıllarının ermeyeceği bir hadis rivâyet edersen, o hadis bazıları için ancak bir fitne olur" sözlerini¹⁷ hatırlatmıştır (İbn Hazm, 2007: 88-89, Dipnot 4).

Konuyla alakalı olarak bir başka yerde İbn Hazm; "İnsanlarla bir arada yaşamak zorunda kalan kimse, aklından geçen her şeyi (dostu olan) yanındakine anlatmasın..." (İbn Hazm, 2007: 102) demektedir. İnsanlarla iç içe yaşayan bir insan için özellikle de ilim sahibi insan için bu, çok önemlidir. Yine İbn Hazm'a ait daha önce zikrettiğimiz "kapalı ilimler" ya da "zayıf akıllı kimseler" gibi ifadeler (İbn Hazm, 2007: 88) ilmi aktarma noktasında dikkatli olmanın önemini ortaya koymaktadır.

¹⁷ Bk. Buhârî, İlim, 49; Müslim, Mukaddime, 5.

İbn Hazm'ın, sadece ilmi paylaşmak bağlamında değil; genel anlamda da ilim sâhibi insanın, içerisinde yaşadığı toplumu ile münasebetinde nasıl davranması gerektiğine dair önemli tespitleri vardır. O, bir yerde şöyle demiştir:

“(Ara sıra) insanlarla birlikte oturup kalkan kimse bile kendisini inciten sıkıntılardan, âhiret hayatında pişman olacağı günahlardan, içini kavuran kızgınlıktan, iradesini çökerten zilletten kurtulamayacağına göre, artık toplumla iyice haşır neşir olanın (من خالطهم وداخلهم) durumunu varın siz düşünün! Şu halde saygınlık, huzur, sevinç ve selâmet, kalabalıklardan uzak yaşamaktadır. Toplumunu bir ateş gibi bilmelisin: Onunla ısınacaksın ama içine düşmemeye dikkat edeceksin.”¹⁸

İbn Hazm'ın burada *“içine düşmeyeceksin”* olarak çevirilen *“لا تخالطها”* ibaresinden sonra -eserin bir başka nüshasında- *“geceleyin/ليلة”* ziyadesinin geçtiği tespit edilmiştir (İbn Hazm, 2007: 97, Dipnot 3). Bu durumda insanların genellikle geceleri, gündüzün meşguliyetleri sonrası daha çok eğlence maksatlı ge-yik muhabbeti türü bir araya gelmelerine bir gönderme vardır. Dolayısıyla burada kastedilen; insanlarla birlikte hayatını devam ettirmek durumunda -hatta ilmini aktarmak vazifesinde- olan ilim sâhibi insanın, mutlak olarak insanlardan uzak durması değil, onlarla birlikteliğinde ve konuşmasında dikkatli olmasıdır. İbn Hazm'ın aşağıdaki ifadeleri bu açıdan dikkate değer gözükmektedir:

“Gördüm ki insanlar, kendilerini eşek, köpek ve böceklerden farklı kılan konuşma yetenekleri itibariyle üç kısma ayrılır. Bir kısmı, hakka yardımcı olma, haksızlığa karşı çıkma gibi bir titizlik göstermeksizin, ağzına gelen her şeyi, onun nerede nasıl konuşulacağını bilmeden ulu orta konuşur. Bunlar, insanlar arasında çoğunluğu teşkil eder. İkincisi, gerçeği arayıp bulma titizliği göstermeden, tuttuğu yola körü körüne bağlanarak, kendince gerçek olduğunu düşündüğü şeyi savunmak, gerçek dışı sandığı şeyi reddetmek için konuşur. Öncekiler kadar olmamakla birlikte bunların da sayısı çoktur. Üçüncüsü ise sözü yerli yerinde konuşandır. Bunların sayısı 'kibrit-i ahmer'¹⁹den daha azdır.” (İbn Hazm, 2007: 147).

¹⁸ ..اجعلهم كالنار تندفأ بها ولا تخالطها.. Bk. İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 97.

¹⁹ Kibrit-i ahmer, cisimleri altına çevirecek derecede etkili olduğuna inanılan sihirli nesnedir. Eski simyada kibrit-i ahmer diye bir maddeden, bir iksirden bahsedilir. Kibrit-i ahmer'e *“filozof taşı”*, *“felsefe taşı”* adı verildiği de olur. İnanışına göre kibrit-i ahmer döküldüğü

İbn Hazm'a göre özellikle ilim sâhibi insanın, insanların içinde çokça yer alması da kendi ifadesiyle; “*şahsın çok göz önünde olması, işini basitleştirir/kolaylaştırır ve hafifleştirir/değersizleştirir* (كثرة وقوع العين على الشخص يسّهل أمره ويهّونه).”²⁰ Yine ona göre toplum içine karışmanın -başka hiçbir zararı olmasa- şu iki kötülüğü bile (onlardan uzak durmak için) yeterlidir: Birincisi, fazla samimiyet kurulmasıyla birlikte tehlikeli ve öldürücü sırların ortalığa yayılma tehlikesidir ki, eğer o kadar kaynaşma olmasaydı hiç kimse bu sırların ortalıkta doluşmasını sakıncasız görmeyecekti. İkincisi ise âhirette (insanı) helâk edecek gıybeteye düşmektir.²¹ Bu iki tehlikeden kurtulmanın tek yolu genel olarak topluluklara katılmamaktır (İbn Hazm, 2007: 97).

Hiç şüphesiz ki insan ictimâî hayatı olan bir varlıktır. Bu durumda ilmi, insanlarla paylaşması ya da onlara bir öğüt vermesi durumlarında ilim sahiplerinin dikkatli olmaları gerekmektedir. İbn Hazm'ın bu konudaki şu sözleri dikkat çekicidir:

“*Câhil, günahkâr ve ahlaksızları ikaz etmede Peygamber'in (s) yöntemini izlemek gerekir. Bunlara sert davranarak ve dinden çıkmakla korkularak vaaz veren kimse hata etmiş, Peygamber'in (s) yönteminden uzaklaşmış olur. Bu olumsuz tutumunu sürdürdüğü takdirde çoğunlukla bu kişi, nasihat ettiği kimsenin, yanlış işlerine öfke ve inatla devam etmesine, üslûbu sert nasihatçiye karşı kızgınlık duymasına yol açar ve sonuçta nasihatiyle iyilik edeceği yerde kötülük etmiş olur. Fakat vâiz müjdeleyici, güler yüzlü ve tatlı dilli olursa; ayrıca sanki bir görüşe işaret ediyormuş ve muhatabının durumuna göre üçüncü bir şahıstan söz ediyormuş gibi vaaz verirse işte bu, vazda daha faydalı ve daha başarılı bir yöntemdir. Şayet öğüt verilen kimse, söyleneni*

---

maddeyi altına çeviren bir tılsımdır. Bu işle uğraşmanın adı da simya ya da kimyadır. Birçok bilim tarihçisi modern kimya biliminin ortaya çıkışının insanın kibrit-i ahmer sevdasına dayandığına inanmaktadır. İbn Hazm, *Ahlak ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*, Ankara, 2012, s. 77/175. (Çevirenin notu)

²⁰ İbn Hazm, *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer*, 100. Burada yukarıda metnini de verdiğimiz ibarenin çevirisi 'Bir kişiyi birçok kimsenin gözetip kollaması onun işini kolaylaştırır ve basitleştirir' şeklinde yapılmıştır. İbn Hazm, *Ahlak ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*, s. 27-28/74-76.

²¹ Burası 'İkincisi ise üstünlük yarışının içine düşme tehlikesidir ki bu, insanın âhiretini yıkacak bir tehlikedir' şeklinde çevirilmıştır. Bk. İbn Hazm, *Ahlak ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*, s. 25-26/70-72. Hâlbuki metin الثاني موقعة الغيبة المهلكة في الآخرة şeklinindedir ve çeviri, bizim yukarıda verdiğimiz şekilde olmalıdır kanaatindeyiz.

kabule yanaşmıyorsa -tenhada olması şartıyla- sert üslupla nasihat etme yöntemine geçilmelidir. Bu da etkili olmazsa öğüt verilenin, çekinip utanacağı birinin huzurunda uyarılması yararlı olabilir. İşte Allah'ın 'yumuşak söz' ile ilgili buyruğunda²² ortaya koyduğu eğitim yöntemi budur." (İbn Hazm, 2007: 149).

İbn Hazm, okuyucuya hitapla; *"dostun canını sıkacak ve bilmesi ona yarar sağlamayacak bir hususu ona aktarmamak gerektiğini"* söylemiştir. Ancak sözlerinin devamında bu durumda *"dostun, haberdar olmaması onun zarar görmesine yol açacaksa bunu da ondan saklama! Çünkü bunu gizlemek kötülerin işidir."* demiştir (İbn Hazm, 2007: 125). İbn Hazm'ın bu sözlerini; *"Eğer insanları veya Allah'ı kızdırmak gibi bir durum kaçınılmaz ise ve halkın ya da Hakk'ın nefretini kazanmaktan başka bir seçeneğin de bulunmuyorsa, Allah'ın azâb ve nefretini üstüne çekmektenense insanları kızdırıp onların nefretine maruz kalmayı yeğlemelisin"* uyarılarıyla değerlendirmek gerekir (İbn Hazm, 2007: 149).

İbn Hazm'a göre -sahibi olduğu ilmi ile birlikte- öğütte bulunan bir kimse bu işi karşılık beklemeden yapması gerekmektedir. O, bu konuda şunları söylemiştir: *"Kabul edilmesi şartıyla öğüt verme! Karşılık verilmesi şartıyla iyilik etme! Mükâfâtını almak kaydıyla bağış yapma! Ama (bütün bunları) onurlu yaşayış; nasihat, iyilik ve yardımseverlik görevini yerine getirme adına yap!"* (İbn Hazm, 2007: 118). Bir başka yerde de; *"Eğer kabul etmesi şartıyla birine nasihat edersen ona haksızlık etmiş olursun; belki verdiğin öğütte hata etmiş olabilirsin; Bu durumda ise muhatabından, senin hatalı öğüdünü kabul edip doğru olanı terk etmesini isteyen biri durumuna düşersin."* demiştir (İbn Hazm, 2007: 92). Bu sözleri ile İbn Hazm'ın, kişinin sahip olduğu ilmini veya herhangi bir düşüncesini başkalarına dayatmasının yanlışlığına dikkat çekmesi ve hatta onları, bu sebeple doğrularından edip yanlışa sevk etmek gibi bir duruma düşme tehlikesini dile getirmesi dikkat çekicidir.

İbn Hazm'ın, *"Sen arkadaşını, kendisi için bizzat çabaladığın kadarıyla ancak sorumlu tutarsın. Bundan fazlasını ondan beklersen ona haksızlık etmiş olursun!"* (İbn Hazm, 2007: 123) sözlerinden de anladığımız, ilim sahibi insanın, ilmini aktardığı insanlardan, onlara verdiği ilmin ötesinde beklentisi olmaması gerektiğidir. Aksi takdirde bu durumda onlara haksızlık etmiş olacağı da bir başka gerçek olarak İbn Hazm tarafından burada açıkça dile getirilmiştir. Do-

---

²² Tâhâ 20/44.

layısıyla ona göre ilim sahibinin, bildiğini üsûlünce, yerinde ve kararında ehline aktarması gerekir. Bunu yaparken o, karşılık beklemeyecek, verdiği öğüdün ve paylaştığı ilmin fazlasını da istemeye hakkının olmadığını bilecektir.

5. İlim-Amel Dengesi Açısından Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i ani'l-Münker

İlim sahibi insanın, hayatında ilim-amel dengesini gözetmesi önemlidir. Öğrenilen bir ilmin, uygulama alanında sahibi tarafından amelle taçlandırılması istenilen bir durumdur. Aksi bir durumda ilmin faydasız olarak nitelenmesi söz konusu olabilecektir. Fakat bazı bilgilerin, sahibi tarafından kimi zaman uygulan-a-maması da bir gerçektir. Her ne olursa olsun âlim birisinin, sahibi olduğu ilmi ile içerisinde yaşadığı topluma yönelik 'emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker' /iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün nehyedilmesi vazifesi vardır. İbn Hazm'ın şu sözleri bu konuda önemlidir:

"İyiliği öğrenmek/öğretmek²³ ve onunla amel etmek insanlara farzdır. Bu iki güzelliği birleştiren kişi, iki faziletin de hakkını vermiş olur. İyiliğin bilgisine sahip olup da onu hayatına uygulamayan kimse, öğrenmekle iyi bir şey yapmış fakat bildiğini uygulamayı ihmal etmekle kötü bir şey yapmış ve böylece iyi bir işe kötü bir iş katmıştır. Yine de böyle biri, bilgisi de ameli de olmayan başka birine nispetle daha hayırlı sayılır. Şu var ki, hiçbir iyiliği bulunmayan bu sonuncu kişinin durumu, hayrın öğrenilmesini yasaklayan ve ona engel olan kimseden daha zararsızdır ve daha az eleştirilir. Eğer kusursuz olanlardan başkasının kötülüğü engelleme hakkı olmasaydı, keza iyiliği emretme hakkı da sadece baştan aşağı iyi olanlara mahsûs olsaydı, o takdirde Hz. Peygamber'den sonra hiç kimsenin kötülüğe karşı çıkmaması ve iyiliği emretmemesi gerekirdi." (İbn Hazm, 2007: 195-196).

İbn Hazm, bu son söyledikleri ile alâkalı olarak birisinin: *"Hasan-ı Basrî (v. 110/728), bir şeyi yasaklayınca kendisi de onu asla yapmazdı, başka bir şeyi emredince, kendisi de onu dikkatlice uygulardı. Hikmet de bunu gerektirir. Söylendiğine göre dünyada en kötü şey, kendisinin yapmadığı bir şeyi emretmesi veya kendi yaptığını yasaklamasıdır"* dediğini aktarmıştır. Buna cevap olarak İbn Hazm: *"Bu sözün sahibi, doğrusunu söylememiştir. (Evet, insanın özüyle işinin çelişmesi kötü-*

²³ Burada çeviri 'İyiliği öğrenmek' şeklinde yapılmış. Hâlbuki metin فرض على الناس تعلم الخير والعمل به şeklinde. Dolayısıyla burada yukarıda verdiğimiz şekilde her ikisini de vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

dür.) Ancak bundan daha kötüsü, birinin hem iyiliği emretmemesi ve kötülüğe karşı çıkmaması hem de bunun yanında bizzat kendisinin kötülük yapıp iyilik yapmamasıdır.” demiştir. O, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Ebu'l-Esved ed-Düelî (v. 69/688) şöyle demiştir:

Benzerini yaptığın bir davranışı yasaklama

Yaptığında büyük bir ayıp olur bu, sana!

Önce nefsinden başla; ona günahı yasakla

İşte sen hakîmsin; o, bunu bıraktığında

Bu durumda kabul görür vaazın, ilmin olur muktedâ

İşte o zaman başkalarına öğretmektedir fayda.

İbn Hazm burada Ebu'l-Esved'in, bu şiirinde, bir kimsenin bir işi hem kendisi yapıp hem başkasının yapmasına karşı çıkmasının yanlış olacağını, bir kötülüğü hem yasaklayıp hem de yapmanın çirkinliğinin de ikiye katlanacağını anlatmak istediğine dikkat çekmiş ve *“İyiliği insanlara emredip de kendinizi unutuyor musunuz?”*²⁴ âyetini vererek Ebu'l-Esved'in söylediğinin de bundan başka bir şey olmadığını dile getirmiştir (İbn Hazm, 2007: 197).

İbn Hazm konuyla alâkalı kanaatlerini şöyle ifade etmiştir:

“Bir ahlaksızlığın engellenmesine karşı çıkmaya gelince -böyle bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız- bu, kendisinde hayır namına bir şey kalmamış olanların yapacağı iştir. Sahih bir rivâyette anlatıldığına göre, Hasan-ı Basrî, birisinin: 'Kötülüğü yasaklama görevi sadece ondan sakınana düşer.' dediğini işitince şöyle demiştir: 'İblis ister ki, hepimize bunu dedirtsin ve böylece hiç kimse kötülüğü engellemesin, iyiliği emretmesin.' İbn Hazm, Hasan-ı Basrî'nin sözünün, gerçeği yansıttığını söylemiş ve şu dua ile sözlerini bitirmiştir:

*“Allah bizleri iyiliği yapmaya, hayırlı amel etmeye muvaffak olanlardan ve kendi iyiliğini (rüşdünü) görebilenlerden eylesin. Kusuru olmayan hiç kimse yoktur. İnsanın kendi kusurlarını görmesi, başkalarının kusurlarıyla uğraşmaktan onu alıko-
yar. Allah bizlere Hz. Muhammed'in (s) sünneti üzere ölmeyi nasip eylesin...”* (İbn Hazm, 2007: 197)

²⁴ Bakara 2/44.

İbn Hazm'a göre ilim sâhibi insan, içerisinde yaşadığı toplumda öğrendikleri ile iyiliği emretmek ya da kötülüklerden sakındırmak noktasında sorumlulu bir insandır. O, öğrendiği ilmi mümkünse önce kendisi uygulayacak daha sonra bununla uyarıda bulunacaktır. En etkili olan bu şekilde davranmaktır. Fakat her ne şekilde olursa olsun ilmi ile amel etmemiş ya da edememiş de olsa ilim sahibi, bildikleri ile emr-i bî'l ma'rûf nehy-i anî'l-münker vazifesine devam edecek; öğüt vermektan ve ilmini paylaşmaktan geri durmayacaktır.

6. İlim Sâhipleri ile Birlikte Olmak

İbn Hazm'ın, câhillerle ya da âlimlerle birlikte geçirdiği zamanlarına dair değerlendirmeleri dikkat çekicidir. O, bir yerde bununla alakalı şöyle söyler:

"Hayatımda câhiller gürûhu beni iki defa kızdırdı. İlki, bilgisizlik çağımda iyi bilmedikleri konuda konuşmaları, ikincisi ise ilim sahibi olduğum dönemde, yanımda (bir şeyler öğrenmek için dinlemek adına değil de sadece) susmalarıdır. Böylece onlar kendilerine faydalı olacak durumlarda hep susmuşlar, zararlı olacak durumlarda da konuşmuşlardır.²⁵ İlim sahipleri de hayatımda beni iki defa sevindirmişlerdir. Biri, bilgisizlik çağımda bana bilgi öğretmeleri, diğeri ise âlim olduğum dönemde benimle ilmî müzâkere yapmalarıdır." (İbn Hazm, 2007: 91).

İbn Hazm, burada insanın iyi bilmediği konularda konuşmasının ve bilen birisinin yanında susmasının yani bilmediği konularda sormak için konuşmamasının -gerekçe ne olursa olsun- câhillik olduğunu vurgulamış olmaktadır. İlim sahiplerinin, İbn Hazm'ı sevindirdiği iki meseledeki vurgu da; İlim sahibinin, bilmeyene bildirmesi gerektiği ve bilenlerle de ilmî müzâkere etmesinin gerekliliğidir. Ayrıca burada o, her ne kadar câhillerin kendisini kızdırdığını ifade etse de; her türden insanın söz konusu olduğu toplumda, câhille-

²⁵ İnsanın çevresinden etkilenmesi ve çevresini etkilemesi noktasında İbn Hazm'ın şu ifadeleri önemlidir: *"Bir devlet adamı için etrafını aylakların sarmasından daha zararlı bir şey yoktur. Bunun için akıllı yönetici işsiz güçsüzleri kendilerine zarar vermeyecek işlerle meşgul eder. Eğer bunu yapmazsa bu sefer onlar yöneticiyi kendisine zarar verecek şekilde meşgul ederler. Düşmanlarını yakınında tutan yönetici ise kendisinin katilidir."* Bk. İbn Hazm, Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 99.

rin de varlığının kaçınılmaz olduğu gerçeği ile birlikte kendisi, câhillerden de bir şekilde istifade etmiş olduğuna şu sözleri ile dikkat çekmektedir:

“Her şeyde bir fayda vardır. Ben kendi hesabıma, câhil çevrelerin tutumlarından bile büyük ölçüde yararlandım. Bu sayede tabiatım tutuştu, zihnim parladı, düşüncem ateşlendi ve gayretim çoştı. Bu da çok yararlı eserler vermeme vesile oldu. Eğer câhiller rahatımı bozup beni tahrik etmese ve içimdekini tutuşturmasalardı bunları yazmaya koyulmazdım.” (İbn Hazm, 2007: 128).

Yukarıda verdiğimiz son ifadelerinden anladığımız kadarıyla İbn Hazm, ilmin kendisinde kazandırdığı uyanıklıkla ve gayretle, câhillerin ve câhilliğin itebileceği olumsuzluklara, daha somut bir ifadeyle ümitsizliğe ve atâlete düşmemiştir. Doğrusu onun için câhiller ve câhillik, ilim insanında olması gereken himmet, zihni berraklık, fikri hareketlilik ve eserler ortaya çıkarma gibi sonuçlara vesile olabilmıştır. Bugünün ilim insanı da içerisinde bulunduğu toplumda yaşayan her türlü insan ve ortaya çıkan her türlü olumsuzluk karşısında çare aramak ve çare olmaya çalışmak durumundadır.

İbn Hazm, her ne kadar ilim sâhibi insan için her şartta bir fayda temininin söz konusu olabileceğini, kendisinden örnekle ifade etse de o, ilim tâlibi ve erdem yolcusu kimsenin birlikte yaşayacakları insanları seçmede dikkatli olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

*“Kim faziletleri kazanmak istiyorsa yalnızca fazilet sahibi kişilerle düşüp kalksın ve bu yolda sadece dostluk, iyilik, doğruluk, uyumluluk, sabır, vefâ, güvenirlilik, ağırbaşlılık, vicdânî temizlik, saf sevgi gibi faziletlerle sahip olan değerli bir dostla arkadaşlık kursun. Kim ki makam mevki, mal mülk ve zevk peşinde koşuyorsa o da olsa olsa vahşî köpeklere, kurnaz tilkilere benzeyen kişilerle düşüp kalkacak; bu yolda sadece iflâh olmaz düşmanlarla ve pis tabiatlılarla arkadaşlık kuracaktır.”*²⁶

²⁶ Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 92. Bir başka yerde İbn Hazm'ın şu ifadeleri de konuyla alakalı olarak dikkat çekicidir: *“Hakîmin (bilge kimsenin) hikmeti, kötü karakterli kişiye yarar sağlamaz; aksine o kişi hakîmi de kendisi gibi kötü karakterli sanar. Kötü ve bayağı tabiatlı öyle kimseler gördüm ki kendi çarpık zihinlerinde diğer bütün insanları da kendileriyle aynı tabiata sahipmiş gibi tasavvur ediyorlar ve başkasının kendi rezilliklerinden bir şekilde uzak olabileceğini asla kabul etmiyorlardı. Bu, bozuk bir karakterin en kötü, fazilet ve iyilikten en uzak yönünü oluşturur. Bu durumda olan birinin iyileşme ümidi ebediyen kalmamıştır ama tevfik yüce Allah'tandır.”* Bk. Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer, 174.

İbn Hazm, insanın ilim meclislerinde bulunması ile alâkalı dikkat etmesi gereken bazı noktalara değinmiş ve okuyucuyu muhâtab alarak şöyle demiştir:

“İlim meclisinde bulunduğun vakit orada yalnızca bilgini ve sevabını artırma düşüncesiyle bulun; kendi bilgini yeterli görüp, duyduğun basit kusurları yaymak veya dinlediğin bazı tuhaf sözleri diline dolamak için bulunma. Bunlar, dünyada hiçbir zaman iflah olmayacak aşağılık insanların yapacağı işlerdir. Yukarıda belirttiğimiz iyi niyetle ilim meclislerine katılırsan her durumda iyilik elde edersin; ama böyle bir niyetle bulunmayacaksan, evinde oturman, beden için daha rahat, ahlak için daha hayırlı, din için daha sağlıklı bir davranış olur. İfade ettiğimiz şekilde temiz bir niyetle ilim meclisinde bulunursan, şu üç davranıştan birine riâyet et; bunun dördüncüsü yoktur.

1- Ya bilgisizlere (câhillere) yakışır bir şekilde susup dinle; o zaman meclisi izlemekle iyi niyetinin sevabını elde edersin, faydasız işlerini azaltmış olduğun için takdir edilirsin, insanlarla bir arada oturmanın güzelliğini ve birlikte oturduğun kimselerin sevgisini kazanırsın.

2- Eğer bunu yapmazsan öğrenci gibi sorular sor; Böyle yapmakla az önce sıralanan dört yararı elde ettiğin gibi bir beşinciye kazanırsın ki o da bilgini artırmadır. Öğrencinin soru şekli, bildiğini değil, bilmediğini öğrenmek olmalıdır. Çünkü bildiğini sorman ahmaklık, kıt akılluluktur. Ayrıca boş yere konuşmuş, vaktini ne sana ne de başkasına faydası olmayan şeylere harcamış olursun. Bazen bu tutum sana düşmanlık kazandırabilir ki, bu da artık tam bir münasebetsizliktir. Şu halde lüzumsuz işlerle uğraşmamalısın, çünkü bu çirkin bir sıfattır.

3- Üçüncü tavır, bir âlim gibi ilmî müzâkere ve münâkaşaya katılmadır. Bunun yolu, muhâtabın cevabına itiraz ederken onun görüşünü açık bir şekilde çürütecek sözlerle itirazda bulunmandır. Şayet o konuda bilgin (ilmin) yoksa öncekileri tekrar etmekten başka bir söz söylemeyeceksen yahut dile getirdiğin karşı görüş, tartıştığın kişinin kayda değer bulmadığı bir görüş ise o takdirde tartışmayı bırak. Çünkü söylediklerini tekrar ederek bir sevap kazanamayacağın gibi ne yeni bir şey öğretmiş ne de öğrenmiş olursun; olsa olsa gerek hasmına gerek kendine türlü zararlar doğurabilecek derecede öfke ve düşmanlığa yol açarsın. İnatçı biri gibi soru sormaktan ve bilgisiz olduğu halde (tartışmada rakibini) yenme peşinde olan ukalâ biri gibi müzâkere yapmaktan sakın. Bunlar çirkin huylar olup dini sorumluluğun

azlığına ve münasebetsizliğin çokluğuna, aklın zayıflığına ve ahmaklığa delildir.” (İbn Hazm, 2007: 194).

Aslında hayatın her anında ve her yerde hemcinsleriyle birlikte yaşamak durumunda olan insanlar; özellikle de ilim yolcuları için kimlerle beraber olunması ve bu birlikteliğin sağlıklı bir şekilde korunması noktasında İbn Hazm, hayati önem taşıyan bu tespit ve tavsiyeleri ile ilim sahipleri ile birlikte olmanın önemine ve âdabına dair bilgiler vermiş olmaktadır.

Sonuç

Yakalandığı bir hastalık sonrası, hayatının geç dönemlerinde kaleme aldığı anlaşılan *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer (Müddâvâttü'n-Nüfûs)* isimli eserinde İbn Hazm, yumuşak bir üslûb ile sohbet ve nasihat dilini kullanmıştır.

Söz konusu eserde İbn Hazm, birçok konuda -bazen doğrudan muhatab olarak- okuyucusuyla yoğun araştırma mahsulü bilgi ve ciddi tecrübelerini paylaşmıştır. Bunlar içerisinde çoğu zaman dağınık halde bulunan ve yeri geldikçe zikrettiği ilme ve âlimlere dair paylaştıkları, başta tecrübeleri olmak üzere bilgi ve tespitleri, eseri okumalarımız esnasında dikkatimizi çekmiştir.

İbn Hazm, insanların güzel bulup peşinden koştuğu tek hedefin ne olduğuna dair araştırmaları neticesinde bunun, her türlü 'kaygı ve korkudan kurtulmak' olduğunu iddia etmiştir. Ona göre insanlar, yaptıkları her hareketle, sadece ve mutlaka kaygı ve korkularından kurtulmayı ummaktadırlar. Bu hususta o, 'âlimiyle-câhiliyle, iyisiyle-kötüsüyle bütün insanların üzerinde ittifak ettikleri bu hedefe ulaşmanın yolunun, ahiret (kurtuluşu) için gereken amelleri işlemek sûretiyle Allah'a yönelmekten başka bir şey olmadığını' söylemiştir.

İbn Hazm'a göre insan, gayesine ulaşma yolunda bazı olumsuzluklarla ve ârızalarla karşılaşacaktır. Bunu aşmanın yolu 'âhirette kurtuluş için çalışmak'tır. Bu tür bir çalışma her türlü kusurdan sâlim olma, her çeşit kederden ve tam anlamıyla da kaygılardan kurtulmaya götürücüdür. Bu gaye ile yoluna devam eden insanın çeşitli imtihanlardan geçebileceği gerçeğine değinen İbn Hazm, çarenin Allah'ın rızası için amel etmek olduğuna dikkat çekmiştir. İlim de insan için bunu sağlamadıkça insanın çeşitli kaygılarını gidermeyecek, ona faydalı olmayacak ve onun mutlu olmasına da katkıda bulunmayacaktır. O

halde ilim, kendisini talep eden insanın âhirette kurtuluşuna vesile olacak bir amel olmalıdır. Yoksa insan zulüm, korkaklık ve câhillik ekseninde hayatını sürdürecektir; dolayısıyla da yalan ve hatta küfrün etkisi altına girecektir. Zaten o, açıkça; 'insanın hayrı/iyiliği öğretmesi ve onunla amel etmesi farzdır' diyecek ayrıca ilim-amel ilişkisine vurgu yapmıştır.

İlmin faziletine yeri geldikçe dikkatleri çeken İbn Hazm'a göre ilmin ve ilmî meşguliyetin, ilim yolcusunu lüzumsuz vesveselerden, insana sadece üzüntü getiren boş kuruntulardan, can sıkıcı fikirlerden uzak tutması bile ilme yönelmeyi gerektiren önemli bir özelliği olarak görülmelidir. Kendisi de ilmi, insanın hakikat yolculuğundaki işlevselliği açısından önemine atfla; sahibini Allah'a hamdettiren, yeni ve daha başka bilgiler edinmeye arzu uyandıran ve sahibinin mutluluğuna vesile olan bir nimet görmüş ve onu Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda İbn Hazm, ilmin kibirlenme ve gururlanma vesilesi yapılmamasının üzerinde durmuştur. O, ilmin insana ait bir meziyet olmadığını, Allah'ın bir lütfu olduğunu, dolayısıyla insanın, Allah'ın gazabını gerektirecek amellerle Allah'a karşılık vermemesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca o, insanın gururlanma sebebi yaptığı ilmi, Allah'ın her an geri alabileceği gerçeğini bir başkası ve kendisi üzerinden dile getirmiştir. İbn Hazm, mutlak manada âlim olanın sadece Allah olduğunu ve insanlar içerisinde ilim sahiplerinin bu konuda kendilerine Allah tarafından bir lütuf olarak verilen ilim nimetini, böbürlenip gururlanmadan Allah'ın yolunda kullanmalarını okuyucu nezdinde önemle arz etmiştir.

İnsanın, uğraşacağı ilim alanı/dalı hakkında da uyarılarda bulunan İbn Hazm, insanın aklî kapasitesi oranında kaldırabileceği türden ilimlerle uğraşmasının esas olduğu yoksa bazı arızaların söz konusu olabileceği uyarısında bulunmuştur. Her ne olursa olsun ona göre insanın uğraşacağı en saygıya değer ilim, Allah Teâlâ'ya yaklaştıran ve O'nun rızasına ulaşmaya yardımcı olan ilimdir. İnsan bu uğurda çalışıp çabalamalıdır.

İlmin başkalarına aktarılması ve onlarla paylaşılmasının da üzerinde duran İbn Hazm, ilim sahibi kimselerin, ilimlerini başkalarına aktarıırken oldukça dikkatli olmaları gerektiğini, ehil olmayan kimselerin yanında ilmî konulara girmenin onu düzelterek yerde bozabileceğini dile getirmiştir. Yine bu

bağlamda o, ilim sahiplerinin, içerisinde yaşadığı toplumları ile münasebetleri noktasında bir seviyede olmalarını istemiştir.

İbn Hazm, toplum içerisinde yaşamak durumunda olan ilim sâhibi insanların, birlikte olduğu insanlarla bir bilgi paylaşması ya da onlara öğüt vermesi halinde; karşıdakini rahatsız etmemek, nefret ettirmemek, ondan bir karşılık beklememek ve paylaştığı bir bilgi ya da verdiği nasihatın içeriğinden fazlası hususunda yine ondan bir beklenti içerisinde olmamak gibi gözetmeleri gerekli durumları zikretmiştir.

İlim sahiplerinin, ilmi ile amel etmelerinin esas olduğuna dikkatleri çeken İbn Hazm, paylaştığı ilmi ya da verdiği öğüdü uygulama imkânı bulamayan ilim sahiplerinin bu durumda ilimlerini aktarmaya ve öğütlerini vermeye devam etmelerinin gerektiği kanaatinde olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Ayrıca insanlarla birlikte yaşamak onlarla aynı hayatı paylaşmak durumunda olan ilim sahibi insanların İbn Hazm'a göre, diğer ilim sahipleri ile bir arada olmaya özen göstermeleri gerekir. Yine ona göre ilim sahiplerinin, insanın bilmediklerini ona öğretmeleri ve bildikleri hakkında kendisiyle müzakere etmeleri gibi özellikleri vardır. İbn Hazm, câhillerle birliktelik noktasında her ne kadar cahiller, kendisi bir şeyler bilmezken onların olur olmadık konuşmaları ve fakat kendisinin bildiği zamanlarda da onların susmaları kendisini kızdırsa da câhillerin yine kendisini olumlu manada tahrik ettiklerini bu sebeple kendisinin daha fazla düşünmesine, aklını kullanmasına ve eserler yazmasına vesile olduklarını dile getirmiştir.

Kaynakça

Apaydın, Yunus. (1999), "İbn Hazm". *DİA*. İstanbul, XX, 39-52.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. (1992), *Sahîhu'l-Buhârî*. I-VIII, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. (1992), *Sahîh-i Müslim*. I-III, İstanbul: Çağrı Yayınları.

El-Cilânî, Fadlullah. (2009), *Fadlullâhi's-Samed fî Tavdîhi'l-Edebi'l-Müfred*. I-II, Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Durmuş, İsmail. (1999), "İbn Hazm". *DİA*. İstanbul, XX, 61.

- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. (2007), *Kitâbü'l-Ahlâk ve's-Siyer ev Risâle fî Müdâvâti'n-Nüfûs ve Tehzîbi'l-Ahlâk ve'z-Zühd fi'r-Rezâil*. Thk. İkkâ Riyâd, Beyrût-Lübân.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. (2009), *Ahlâk el-Ahlâk ve's-Siyer fî Müdâvâti'n-Nüfûs*. Çevirenler: Cemaleddin Erdemci, Hasan Hüseyin Bircan. Van: Bilge Adamlar.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. (2012), *Ahlâk ve Davranış Tarzları Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*. Çeviren: Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kutluer, İlhan. (2006), "Müdâvâtü'n-nüfûs". *DİA*. İstanbul, XXXI, 461.
- el-Bârabekvî, Muhammed İlyâs. (2008), *Şerhu Hayâti's-Sahâbe li'l-Allâme eş-Şeyh Muhammed Yûsuf Kandehevî*. I-IV. Dimeşk- Beyrût,
- Züheyr b. Harb. *Kitabu'l-İlm*. y.y. trs.